

45.

Doma zászlós a laktanyai szoba ágyán ült és fekete krétával — egyéb rajzeszköze nem maradt — rajzolt egy madonnát, gyermekkel. A madonna nagyon emlékeztetett valakire, de Mártonnak sehogysem jutott eszébe, hogy kire. Doma Pista rejtélyesen mosolygott, amikor Márton megjegyezte észrevételét, csak ő tudta, hogy munkája közben a báróné, akit magában folyton Madár Évának nevezett, ragyog fel emlékezetében.

Márton mosolygva nézte barátját. Szerette ezt a kedves, melegsívű, lobbánékony fiút. Három évvel fiatalabb volt nála, de egyazon iskola bocsátotta szárnyra őket s ez is elég lett volna ahhoz, hogy önmagához közelinek érezze. Olykor irigyelte sokoldalú tehetségét, érzelmekkel telített, hangulatoktól függő, néha szinte állhatatlannak tetsző természetét, amit különösen lányismerőseivel való viszonyában lehetett látni. Neki még könnyebb kapcsolatai is tele voltak problémával. Mennyi gond, aggodalom és vívódás kísérte Vilmával való szakítását is! Ami pedig Esztert illeti, a kedves oly mélyen ivódott bele, hogy el sem tudná képzelni nélküle további sorsát. Türelmetlensége is legfőképp vele kapcsolatos. Hosszú hónapok óta nem tudott róla, a visszavonulás megszüntetett minden postai összeköttetést, végre a zászlóalj gyűjtőhelyén, nem sokkal hazaszállításuk előtt kapott egy csomó tábori lapot. Ezekből nemcsak Eszter aggodalmairól értesült — hiszen róla sem tudtak otthon semmit, sőt: holt-hírért költöttek —, de arról is, hogy a lány megvált az árvaházról és a pogándi református iskolánál kapott állást, ahová szerencsésen le is költözött. A hír meglepte s bár aggodalomra nem adott okot, mégis tele volt bizonytalansággal, elképzelte az ismeretlen falut, tanteszületével és papjával, parasztjaival és iskolásgyermekeivel, irigyelte és féltette tőlük Esztert, holt örülnie kellett volna, hogy jó helyre került. Am az árvaházban, a neki oly ismert és kedves környezetben, valahogy nagyobb biztonságban tudta. De miért nem ír, vagy miért nem ül vonatra, hogy meglátogassa őt? Már két hete itthon vannak, s ő, amikor a szerelvény átgördült velük Miskolcon, ledobott egy levelet, amelybe követ helyezett, hogy el ne vigye a szél, el sem tudta képzelni, hogy ne adja postára a megtaláló. Gyengébb perceiben rémképek tolakodtak tudata felszínére, de legyűrte őket, bízni akart Eszter hűségében.

Egy katona jött érte a hírral, hogy valaki várja a kapunál. Amíg lesétált a lépcsőn, találgatta, ki az az irgalmas szívű iskolatársa, aki szükségét érzi, hogy meglátogassa őt, a pokolból hazatért katonát. Nem gondolhatott másra, ő nem levelezgetett diáklányokkal, mint Doma Pista, mint a legtöbben, akik szükségét érezték, hogy minden szálba belekapaszkodjanak, ami összeköti őket a hazai földdel, neki Eszter mindennél erősebb kötelék volt. Csak árvaházi tanítványai írtak neki néha, ezekre válaszolt, annál is inkább, mert ezek a tábori lapok is Eszternek vittek róla hírt.

Meglepte, amikor a drót mögött Irént pillantotta meg. A lány kis csomagot tartott a kezében, és amikor meglátta őt, boldogan mosolygott. Ha eddig kételkedett volna benne, most bizonyosra vehette, hogy őt várja. Megjelenésére régi fényében gyúlt ki a laktanya, az ifjúság tüzeit lobbantván föl a feledés ráarakódott hamuja alól. Különösképpen legelőször is a délután jutott eszébe, amikor a drótsövény mögötti raktárepületben rovincsolni segített a törzsőrmesternek, és azzal a töltőtollal írta fel a naftalinszagú zubbonyok, nadrágok, bakancsok és kapcák adatait, amit Iréntől kapott nevenapjára.

Harmincnyolc nyarán volt ez, aratási szabadság alatt, még nem sejthette, hogy a háborús készülődés első lépteiben segítkeznek. A nagygyakorlat után kiadták nekik a vadonátúj kincstári holmit, emlékszik világosszínű, nyikorgó bakancsára, amint elnézte lépő lábait, egy kőkerítés mellett, fojtó melegben haladva Irénék felé, szorongással szívében. Akkor léptették elő hadapród-őrmesterré, kardot is viselhetett volna, de neki nem volt kardja, a hadiöltözethez, szerencsére, nem is kellett. Mindez meglevenedett most, s a kaszárnyaudva, amelyet eddig, emlékeivel együtt, homályban tartottak a friss, véres, szomorú események, kezdte sugallni a régi történeteket. Laktanyaügyeletes altiszt volt, először életében, alig várta, hogy leteljen a szolgálat, mert Irén bátyjának esküvője volt. Viszolyogva ugyan, de résztvett a menetben, a templomig meg vissza, örült, hogy vége lett. A szűk lakás tele volt asztallal, rengeteg vendég volt, a bőséges vacsora után táncolni kellett, majd inni, egyre többet. Kissé elázott s — az előző éjszakai szolgálattól is — oly álmos volt, hogy nem bírt magával. Lement Irénnel a pince előterébe, ahol az egymásra hányt bútorok között volt egy heverő, lefeküdtek egymás mellé, szédülten az italtól. Mártonnak úgy élt emlékében az a hajnal, mint az ártatlanság és a méltatlankodás ideje. Belépett Irén nénye és prédikálni kezdett. Mert ő csak tudja, ő is úgy járt, nem szeretné, ha a húga is... És felvitte Irént. Márton háborgása két percig sem tartott, elnyomta őt a buzgóság, tíz óra tájban ébredt föl. Nem történt volna semmi akkor sem, ha Liza nem okvetetlenkedik.

Irén itt állt szőkén és sugárzón a drótsövény túlsó oldalán.

— Csodálkozol? — kérdezte. Ő megrázta a fejét.

— Kellems meglepetés — mondta.

— Úgy is lehet mondani — nevetett Irén. — Tófor mondta, hogy itt vagy, gondoltam, hozok egy kis harapnivalót. — S azzal átadta a két drót között sétáló őrnök a csomagot, kézbesítse Mártonnak. A zászlós meghatottan mosolygott. Mindjárt megnézte azt is, mi van a csomagban. Ismerte annyira Irént, nem sértheti meg azzal, hogy bele sem kíváncsiskodik, nagyon szeretett örülni a mások örömeinek. Egy szélesszájú befőttes üvegből karikára vágott pozsonyi kolbász és felszeletelt hagyma, ecetben, kedvenc étele, Irénéknél ismerkedett meg vele. És női szeszély.

— Hogy vagy, Irénke? — kérdezte, néhány nyelv-csettintés után.

— Jól.

— Van valakid?

— Csak volt. Elment — mondta, a rá jellemző őszinteséggel, Irén. — Mind egyformák vagytok.

— Mind egyformák vagyunk — mondta elrövedve Márton. Egy kicsit fájta a szíve, Eszterre gondolt, majd megint az Irénnel töltött hónapokra. Aztán a lányra nézett, elmosolyodott.

— Minek örülsz? — kérdezte Irén.

— Egy történet jutott eszembe — mondta Márton.

— Vidám történet?

— Semmi különös. Megkérdezték a török követet, hogy igaz-e az a bizonyos többnejűség. Uram, mondta a török, az éppolyan legenda, mint az önök egynejűsége.

Irén nem nevetett.

— Hogy jutott ez most eszedbe — kérdezte.

— Elgondoltam — felelte Márton —, hogy miért csak egy lányt lehet feleségül venni.

— Menyasszonyod van? — kérdezte Irén.

Márton bólintott.

— Légy nagyon boldog velem — mondta Irén és elfordult, elnézett a kapu felé, mintha várna valakit. Hallgattak egy sort.
— És ki volt az udvarlód? — kérdezte Márton, hogy megtörje a csendet.
— Hajba, a teológus, ismerted.
Megint hallgattak. Kis idő múlva Irén szólalt meg újból.
— Kitüntetést is kaptál? Ugye, nagyon nehéz helyzetben voltatok az utóbbi hónapokban?
— Eléggé — felelte Márton.
Irén nem várta meg a látogatási idő végét. Márton sem nagyon tartóztatta. Megköszönte, hogy bejött és csomagot is hozott.
— Isten veled, Márton — búcsúzott a lány. — Lehet, hogy egyszer még eljövök.
A zászlós hálásan és meghatottan intett utána, amikor a kaputól visszafordult.
Felidézett emlékeit rakosgatta, és lassú léptekkel indult az udvar hátsó szélé felé.
Csupor hadapród ott róttá magányos sétáját, messze a drótsövénytól.
— Nem lehet elfeledni Olgát — mondta, és szomorúan nézett Mártonra.

46.

Amikor Eszter megkapta a pogándi állást, nehéz szívvel vált meg az árvaháztól, amely annyi éven át otthont adott neki. Ott ismerte meg Mártont is, az emlékek úgy rohanták meg a búcsú gondolatára, hogy belesajdult a szíve. Mégis mennie kellett, éppen Mártonnak szánta, meglepetésül, az állást.

Ebben az időben — a tanítók közül sokan voltak a fronton, s az ország területe is megnövekedett — mintha megszűnt volna az a reménytelen munkanélküliség, ami oly gyötrelmessé tette a fiatalok életét. Eszter is elég könnyen megkapta az állást, csak megpályázta és kész volt, örömmel várták, nem volt aki a negyedik osztályt tanítsa, a tanító pótlásként a frontra került. Először arra gondolt, hogy mégis meg kellene várnia az árvaházban, amíg Márton leszerele, aztán majd együtt néznek hely után, hogy összer kerülhessenek. Két okból pályázott mégis, függetlenül attól, hogy Győri, az igazgató is biztatta. Az egyik az volt, hogy emlékezett Márton szavaira, aki nem jósolt szerencsés kimenetelt a háborúnak és ebből azt a következtetést vonta le, hogy Erdélyt elvesztjük, az ország megint összezsugorodik, tehát okosabban teszi, ha nem vár semmit. Másrészt, egyszerűbbnek vélte Márton számára is az elhelyezkedést, ha ő már lent van, körülnéz, megismerkedik a környékkel. A legrosszabb esetben a saját személyével tartja, s majdan átadja a fiúnak helyét. Ő majd aztán ráér utána nézni valaminek.

De ezek csak amolyan álmatlan éjszakákkal együttjáró gondolatok voltak, a valóságos élet azt követelte mindenkitől, hogy keresse meg a maga munkaterületét, nincs idő különböző meggondolásokra. Ahogy az árvaházhoz került állásba, nem sokkal oklevélének megszerzése és Márton bevonulása után, az is olyan volt, mint a testet öltött gondviselés. Sándor Lujza egyszerűen férjhez ment a vidékre került egykori nevelőhöz, Toronyi Gáborhoz s akkor természetesnek vette mindenki, hogy ő kerüljön a helyébe. Hogy örült Márton! Milyen derűs tábori lapokat írt neki! Bizonyára most is örülni fog, ha megtudja. Erre a gondolatra fájdalom járta át Eszter egész valóját. Hetek óta semmit sem tudott Mártonról, csak a saját, akaratával is táplált jóreménye biztatta, hogy a fiú életben van. De ha a rettenetes helyzetre gondolt, amiről annyi különös hír kering az országban a kint lévő hadseregről és általában a frontok állásáról, akkor, az eszével, nem sok valószínűségét láthatta az anyyira várt viszontlátásnak. Csakhogy a nőkben vagy egy érzelmekkel táplált külön erő, olybá veszik, mintha a várakozás hófoka és hűsége meg tudná váltani az életnek a veszni indultakat. Eszter is inkább érzelmeire és álmaira támaszkodott, a hadijelentések, és még inkább a hadihelyzettel foglalkozó mendemondák, kétségbeejthették volna. Az volt a vigasztaló, hogy másokról sem jött semmi hír, az pedig lehetetlen, hogy mindenki elpusztuljon, olyan háború talán még nem is volt, valami gyászmagyar a legnagyobb katasztrófákból is megkerült.

Eszter hát elvállalta a vidéki tanítótságot és érzékeny búcsút vett az árvaháztól. Leginkább Lidit és a kicsi lányokat sajnálta, akiket a kezére bízta, velük szemben még hűtlenséget is érzett, ahogy könnyes arcukat látta az utolsó órán. De tudta, hogy a gyermek könnyen megvigasztalódik s ha új tanítót kap az osztály, csakhamar összeemelegszik avval is, egy-két hónap múlva éppúgy szereti, mint most őt, s ha akkor látná a kis együtttest, talán jobban fájna a szíve, mint most, amikor siratják őt. Holmija jóformán egyetlen útitáskába belefért, csak egy csomagot kellett még postára adnia. Egy februári reggelen elindult.

A pogándi állomáson a kedves, öreg igazgató várta, akinek fehér haja, pirospozsgás, bajusztalan arca, kék szeme olyan derűt sugárzott, hogy Eszter egyszeriben nem találta idegenben magát. Az öreg Sándor bácsi az a fajta ember volt, akinek a korát nehéz megállapítani, szikár, szögletes arca húsz évvel ezelőtt sem lehetett más, legfeljebb a haja volt sötétebb. Kocsival várta, és a saját otthonába, az igazgatói lakásba vitte a lányt, aki láthatóan megnyerte tetszését. Nem kevésbé járt jól az igazgató feleségével, Margit néniel. A tanító-pár, két gyermekét immár szárnyra bocsátva, várta a nyugdíjaskort, pontosabban: számolt vele, mert várni egyikük sem várta, elemükben leginkább az iskolában voltak mindketten. Oly közvetlenek és kedvesek voltak Eszterhez, hogy ő az első estén elmondta mindazt, ami nyugtalanította életét.

— Nézzen rám, Eszter! — mondta Sándor bácsi. — Hat évig voltam hadifogoly Szibériában, mégis itt vagyok!

— Ó, te, te! — mondta Margit néni s nem lehetett tudni, mit akart kifejezni ezzel, de mondhatatlanul kedves volt.

— Ne féljen, a maga Mártonja is megjön egy szép napon, talán nem is olyan sokára! — vigasztalta az öreg.

Másnap bevezette az iskolába és bemutatta a gazdátlaná váló negyedik osztálynak. Vegyes osztály volt s egy kicsit nagyobb létszámú az árvaházi osztályoknál, de így volt jó. Néhány gyermek szemében máris megállapíthatta, hogy nincs kedvük ellenére a tanító néni. Remélte, hogy sikerül kialakítani azt a termékeny légkört, ami nélkül nem is tudná elképzelni a nevelő munkát. Az osztály, pedagógiai problémaként is, tetszett neki, nem is volt idegen tőle, jóllehet az árvaházban második osztályt tanított. „Végig kell próbálni mindegyiket” — szokta mondani Márton. (Szegény, olyan iskolát jár most, hogy az, ha megéri a végét, öt egyetemmel is felér!) A fiú nekiadta tanítási vázlatait, amikor elment, sokat nézegette, nagyon jól fogja tudni használni, egy kicsit minden órájában benne lesz Márton is. Igaz, a vázlatok és útbaigazítások révén a Mártonéban is benne volt Lidi néni, nemzedékek váltják és tanítják egymást, ha valamegyik kimaradna, az emberiségnek mindent előlről kellene kezdeni. Lidi mégis másképp volt a Márton vázlatáiban és óráiban, mint Márton az övében, mert ők összetartoznak már, ha... Rettenetes, hogy mindig erre kell gondolnia, hogy mindig itt van ez az utálatos *ha*. Nem, nem lehet, hogy elpusztuljon, azt szokta mondani szegény, hogy rengeteg dolga van még az életben.

Eszter bútorozott szobát is kapott az iskolában, voltaképpen egy alig használt szertárat ürítettek ki és rendeztek be neki az igazgatóék, miután napokig hiába járta a falut, nem kapott lakást. Így a legjobb, viszonylag független, nem kell alkalmazkodnia senkihez, a szoba az iskola folyosójáról nyílik. Az igazgatóék is közel vannak, bármikor felkeresheti őket, szívesen látják.

Minden a legjobb úton volt ahhoz, hogy a faluban jól érezze magát. Március tizenötödikén — halászlé-túrós csusza — közebedet rendeztek a nagyvendéglőben, amelyen jelen voltak az összes értelmiségi emberek, a képviselőtestület, a tekintélyesebb gazdák. Eszter nem szívesen vett részt ilyesmin, attól tartott, s joggal, hogy mulatozásba torkollik az ebéd. Nem tévedett, hiszen a hagyomány szerint táncos szokták befejezni. Ebben az évben ugyan voltak, akik — a voronyezsi katasztrófára való tekintettel — ellenezték a vigadózást, de a nagyszájúak lehurrogták őket, pesszimistának, kishitűnek, ellenségbérencének nevezvén a tiltakozókat, akik, úgy látszik, nem hisznek a győzelemben. Pogádon akkor már egy kis nyilaskeresztes párt is működött, a borbély, az egyik cipész, a vadór, a segédjegyző alkották gerincét, de mindössze sem voltak húsznál többen. Nos, a március tizenötödikén rendezett ebéden még csak átrágtta magát szegény Eszter, hanem, amikor táncra került a sor és az orvos — harminc körüli, erős szakos arcú férfi —

felkérte, udvariasan meg akarta tagadni, hivatkozván arra, hogy vőlegényéről hetek óta nem tud, lehet, hogy már nem is él.

— Már miért ne élne? — kérdezte az orvos. — Magának akkor sem szabad besavanyodnia, nézze meg az ember! Ezzel a tündöklő szépséggel!

— Nagyságos asszonyom — fordult az igazgatóné felé —, segítsen nekem. Mondja meg a kisasszonynak, hogy az égvilágon semmi sincs abban, ha táncol egyet velem.

Margit néni megértette Esztert, de az orvos oly harsány és lehengerlő volt, hogy azt találta mondani:

— Nyugodtan táncolhatsz, Eszter.

Az orvos felesége is ott ült a hosszú asztalnál, Eszter látta, hogy ez az asszony most már haragosa lesz neki mindenképp. Olyan ember nincs, aki mindig, mindenkinek kedvére él, tesz, viselkedik, ha már más nem akad, eszéért, csinoságáért, kedvéért irigykednek az emberre. Egy-két táncból még semmi baj sem lett volna, de a doktor túlságosan sűrűn hajolt meg Eszter előtt, nem restellte, hogy bárkitől, azonnal lekérje. Végül a református segédlelkész mentette meg, aki fiatal legényember volt, de sajnos, ő neki nem illett tangót, foxot, keringőt táncolni, ezért csak ült, mint egy dúvad és szemmel kísérte az új tanítónőt. Végül, látván, hogy Eszter milyen kellemetlen helyzetbe került, lekérte az orvostól s nyomban az asztalhoz ment vele.

— Ne haragudjon — mondta —, de láttam az arcán, hogy nem tetszik magának az ügy.

— Köszönöm — rebegte Eszter.

— Én, sajnos, nem táncolhatok — folytatta a pap —, pedig magával szívesen járnám. Egy tündér! — tette hozzá suttogva.

Eszter kedvetlenül figyelte, hogy ez is udvarolni kezd.

Látta az orvosné gúnyos mosolyát.

„Ennek már csinálhatok akármit, a begyében vagyok” — gondolta és igyekezett kedvetlenségét legyűrni.

Átült az igazgatóékhoz és élénk beszélgetésbe kezdett Margit néniel. Amikor az öregek távozni készültek, maga is felállt. A lelkész tartóztatta, de hajthatatlan volt.

— Maradhatsz, kedves — mondta az igazgatóné —, miért ne maradhatnál?

— Nem, nem — mondta ő kétségbeesetten. Erre senki sem szólt egy szót sem, hazamentek.

A pap ezentúl szerényen és türelmesen viselkedett, észre kellett vennie, hogy Eszter nem mindennapi lény, nemcsak külső megjelenésében. Könnyen el tudta képzelni, hogy feleségül veszi. Amikor a lánynak célzást tett erre, az kitért előle.

— Nekem vőlegényem van — mondta.

— Hol?

— A fronton.

A lelkész arcán végigsuhant a diadalmas érzés, ami az egészséges ember sajátja a gyengével, beteggel, szerencsétlennel szemben.

— Mondja, Eszter, mi a maga vőlegénye civilben?

— Tanító — felelte egyszerűen Eszter, de úgy, mintha legalábbis tábornokot, vagy, hogy a lelkész világában maradjunk, püspököt mondott volna.

Nagyanyja jutott eszébe, akit a lelkész-nagyapa nem adott hozzá egy tanítóhoz. Ő Mártont választotta. Nem azért, mert tanító, hanem, mert szerette. S ez is oly ritkaságszámba ment, hogy a falu közvéleményformáló felszíne semmiképp sem tudta megérteni, miért nem ugrik valaki ész nélkül, egy tanító ellenében, a tiszteletes úr hívó szavára. A pap maga sem értette. Az első nő, aki igazán tetszik neki, nemcsak hogy nem kap utána két kézzel, de mindenképpen kerülni látszik őt. Hány meg hány leány ka-

paszkodott volna belé élete eddigi során! Anyák jobb sorsot kívánva sem találtak leányaiknak, s ha lehetőség nyílt rá, szívesen rábeszéltek, minden kerítő hajlamukat felhasználva, hogy hozzáadják őket egy-egy paphoz. Megszokta, hogy ő beszél felülről, ezúttal meg kellett tanulnia, hogy felnézzen valakire és tisztelje hűségéért. Ha valaki megérti ezt, neki igazán meg kell értenie. Hogy egy asszony nem a biztonságot és kényelmet, hanem a munkás, küzdelmes életet választja, megtetézve a bizonytalan várakozásnak a lelki magatartásával, ami — ha nem váltakozna benne szüntelen a hit és kétség — leginkább a gyászhoz hasonlít, hogy valaki ezt választja, mert van elég bátorsága, hogy a szívére hallgasson, ez odaadó, következetes jellemre vall. A lelkész most már ámulattal és irigységgel nézi. A frontot nem kívánja hozzá, de Eszterrel való kapcsolatában cserélne az ismeretlen tartalékos zászlóssal. Magának sem akarja bevallani, de él benne a remény, hogy a zászlós a százötvenezer, vagy ki tudja, kétszázézer ember között van, aki elveszett odakint. Miért ne lehetnek? A valószínűség legalábbis erre nézve nagyobb. Nem szép, hogy egy pap valakinek a halálát kívánja, de emberek vagyunk. Ő nem is kívánja, de lehet, hogy ettől függetlenül, máris befejezett tény, majd elválnak.

Eszter csendben végezte mindennapi munkáját és minden szabad percét az aggodalom töltötte ki, az a reménnyel váltakozó kétségbeesés, amivel Mártonra gondolt. Az igazgatóéknál meg-megnézte az újság hadijelentéseit is, de nem sokat értett az arcvo-nal-ki egyenesítések, rugalmas elszakadások és átcsoportosítások nyelvén. Abba is hagyta hamarosan.

Nem volt túlságosan türelmetlen és nem kívánt sokat, csupán tudni szeretete volna Mártonról, él-e, egészséges-e, egy halványzöld táborig lapot szeretett volna kapni, a saját keze írásával, ez megnyugtatta volna őt. De a posta néma volt, nem közvetített számára semmi hírt.

Legjobban a gyermekek között érezte magát, akik megszokták, megszerették őt, ragaszkodtak hozzá. Ebben a kis közösségben még fel tudott oldódni. A határozókkal bővített mondatok gyakorlása vagy a növények életfeltételeiről szóló beszélgetések közben teljesen lekötötte figyelmét a gyermekek értelmi fejlődése fölött érzett öröm, a tananyag érdekessége és átváltása tudásanyaggá, s mindazok az érzelmi és jellembeli tényezők, amelyek az iskolai nevelésnek sokszor a tanításnál is fontosabbnak tartott oldalai. Ilyenkor elengedte és vitette magát a hullámokkal, nem jutott eszébe percekig, tízpercekig, vagy egy-egy egész tanítási órán át sem, hogy neki nagy, feszült várakozásban kell élnie. Utána, amikor felbukkant benne a saját belső valósága, szinte bántotta a lelkiismeret, hogy tudott megelégedni arról, ami neki a legfontosabb. Áldanunk kell, s értelme szerint maga is áldotta, a munkát, lelki épségünk megszerzésének és fenntartásának legbiztosabb eszközé. Jó volt belefeledkeznie, érezte saját jelentőségét, fontosnak tarthatta magát, lelkét felosztotta gyermekei között. Minden munka egy kicsit a magunk megörökítése is, a nevelés, hasonlóan a művészi alkotáshoz, fokozottan az, mozdulatainkban, szokásainkban, szó-használatainkban, gondolkodásunk tartalmi és formai elemeiben múlhatatlanul benne él egy-egy tanítónk, amíg csak élünk. Eszter igazán tudta, mit köszönhet az árvaháznak, nevelőinek, tanítóinak, átérezte ennek az önfeláldozó, magát szétosztó munkának nagyszerűségét.

Sokszor azonban tanítás közben is Mártont idézte minden. Önkéntelenül is azt kérdezte magától, hogy mit mondana, mit tenne, hogyan csinálná itt ő. De majdnem három hónapja, hogy levelet sem kapott tőle.

Megfordult a fejében Márton elvesztésének lehetősége is. És, bár csaknem beleőrült a gondolatba, érezte, hogy ezzel számolnia kell, ha nem akar hirtelen a kínok mélyére zuhanni. De az ilyen szétoldott állapotból mindig keserű önváddal riadt föl. Nem, nem

lehet neki Márton elvesztését számításba venni, ezzel vétkezik leginkább ellene! Milyen rettenetes is tud lenni az emberi lélek ezzel az örökös okoskodással és minden lehetőséget kiszámító józan megfontoltságával!... Márton haza fog jönni! És ha nem? Akkor sem lesz más menekvés, csak a munka, a társadalomra nézve fontos hivatás betöltése tehát újra emberré, nem szabad puhán elébe feküdni a sorsnak, tégy velem, amit akarsz, kényed-kedved szerint! E keményebb pillanatokban akkora erőt érzett magában, hogy ezzel Mártont is megválthatónak hitte. Sokszor eszébe jutott szegény nagyanyja, aki nem tudott elég kemény lenni ahhoz, hogy kezébe vegye a sorsát és ne omoljon elébe a mindent lehengerlő apai akaratnak és társadalmi konvenciónak. Egy kicsit jóvátételnek érezte a maga elhatározott, semmiféle szokásnak nem hódoló akaratát, mintegy történelmi igazságtévésnek, hogy megtörje vele a rossz szellemek évszázadok óta tartó uralmát.

Egy reggelen kopogásra riadt fel. A postás kereste, egy zöld táborig lapot nyújtott át neki, mosolyogva.

A lapon, szinte önkívületi állapotban, Márton írására ismert.

47.

— Tömböly hadnagy úr megkapta a Signumot — mondta Kiss János.

— A zászlós úrnak nem tudnak már egy kitüntetést adni — morfondírozott tovább, miközben gazdája zubbonyát kefélte.

— Annyi baj legyen — mondta Márton.

De azon kapta magát, hogy nem egészen őszinte, egy kicsit mégis bántja a dolog. Már akkor érezte ezt, amikor az árkász-szakasz parancsnoka, még odakint a Don partján, megkapta a Kormányzó Dicső Elismerést, a Hadiszalagon a Kardokkal. Ha senkit sem tüntetnek ki, eszébe sem jut, nem tulajdonított önmagának különös hőstetteket, de a viszonylagosság legtöbbször a maga érdemeire terelte a figyelmét. Ha meggondolja, kezdettől fogva részt vesz a zászlóalj minden küzdelmében, szabadságon sem volt soha, s annyi vállalkozásban, támadásban, felderítésben és szívós állóharcban vett részt, hogy különös nagy tettek híján is megérdemelné az elismerést. Nem csinált ebből nagy ügyet magának, de olykor mégis bántotta.

Két eset gyógyította ki bosszankodásaiból. Az egyik az volt, amikor hírért vette, hogy Gráf hadnagy is Signumot kapott, aki annyiszor magára hagyta őt, s úgy látszik, a visszavonulásból is hazajutott már, otthagyván századát a veszedelmek között. Ha ő is megérdemli, akkor Virág zászlós nem kér belőle, ne húzzon közéjük senki egyenlőségi jelet. A másik eset szinte megrendítette. Még az őszi hónapokban kértek a tisztektől, valami hadtestparancs alapján, harcleírásokat mindazokról az eseményekről, amelyekben részt vettek. Ő is leírta a maga történeteit, amelyek közül kettőt nemrégiben viszontlátott, de szóról-szóra, a Tábori Újságban, egy ismeretlen hadnagy neve alatt, aki nyilván kitüntetést is kapott értük.

— Én nem csináltam semmit, János — mondta. Fölényesnek szánta a mondatot, de keserű zöngéje volt.

— Ez a szerénység, ez a baja a zászlós úrnak! — csóválta elégedetlenül busa fejét a tisztilegény.

— Egyetlen jutalom volna, amit örömmel fogadnék — mondta Márton.

— Ne is mondja, zászlós úr — morogta fejcsóválva János.

Kopogtak az ajtón, Tömböly hadnagy legénye jött a paranccsal, hogy a község főterén, a templom előtt sorakozó van mindenkinek. Márton magára kapta a megtisztogatott zubbonyt, felcsatolta derékszíját és legényével együtt kisietett a térre.

Már sorakoztak a különféle alakulatok maradványai, csakhamar megtöltötték az egész teret.

— Hazamegyünk? — kérdezte Doma zászlós.

Márton bólintott. Elnézte az embereket. Sapka nélkül álltak a tavaszi napon, a szél meglengette hajukat. A zászlóst meglepte, hogy milyen sötét a katonák haja. A szőghajtól a hollófeketéig a barna minden árnyalata látható volt a téren, szőke imitt-amott akadt csak, szinte beleveszve ebbe a barna tengerbe.

A magasban golyák köröztek, a fejek felemelkedtek, a szemek csillogtak, az ismerős madarak meghatották a katonákat és hazaröpítették gondolataikat.

— Holnap megkezdődik a hazaszállítás — mondta fennhangon Bakos ezredes.

Öröm, hitetlenség, feszült és ernyedte érzelmek támadtak szavai nyomán. Oly régen vártak erre, hogy belefáradtak, a különböző időpontokhoz való igazodás kimerítette

őket, ezért nem tudták most sem osztatlan lelkesedéssel fogadni az ezredes szavait. Alig is értették. Csak az alakulatok rendjére ügyeltek, a többit, a magatartásra vonatkozó oktatást, eleresztették a fülük mellett.

Haza, haza — milyen kimondhatatlan boldogság, mennyi vágy, szenvedés, vigasztalás és öröm van ebben a szóban!

— Hazamegyünk! — ujjongott Doma István.

Tömböly hadnagy intett Mártonnak.

— Utána gyere be hozzám — mondta.

Titokzatosan mosolygott.

Szobájában egy okiratot és egy piros dobozt nyújtott át neki.

Megkapta a Signumot. A hadiszalagon a kardokkal.

A vesztegár is elmúlik, egy-két nap, és kezükbe adják a leszerelő levelet, kiléphetnek a nyitott kapun.

A legnagyobb béke mindig a háborúk befejeztét szokta követni, az emberek ilyenkor hisznek legkevésbé egy új háborúban, úgy vélik, mindenki megcsömörlött belé, és lehetetlen még egyszer belevinni őket.

Még nincs vége a háborúnak, bár Virág Márton szerint nem tarthat soká, legfeljebb egy-másfél évig. De ők a maguk részéről egyelőre befejezettek tekintik. Nem tudnak olyat elképzelni, hogy egyhamar újból behívót kapjanak, eleget szolgáltak és szenvedtek ahhoz, hogy ezt a kis nyugalmat megérdemeljék. Igazságérzetük is ezt a véleményt erősíti bennük, hiszen, ha a közteherviselés elvéből valami is maradt még, akkor ők fölösen teljesítették a rájuk háruló részt. Kicsit összeszedték magukat, vonásaikat kismította ez a három hét, a feljavított étkezés. A hosszúnak tetsző órák és napok, a semmittevés és merengő tervezgetés napjai, végüket járják, s ha visszapillantanak rájuk, nem is voltak olyan végtelen hosszúak.

Csodálatos tavasz van, majdnem nyárelő. A vadgesztenyék és akácok, az orgonák és a hársk szinte egyszerre virágzanak, bódító illatok szöknek be a kaszárnya ablakain, hogy fedtessék velük a robbanó gránátok és a foszló hullák szagát.

A betegek mohóságával tekintenek ki a rácson, mintha ösztöneik mélyén mégis attól tartanának, hogy nincs sok idejük. Bizonyos, hogy egyelőre semmi sem lesz fontosabb számukra a szerelemnél, hiszen oly sokáig voltak számkivetve csodálatos kertjéből!

Virág Mártonban, sorsának bizonytalanságai mellett is, az öröm hangjai zúgnak, és lelke legmélyéről orgonaszó tör föl a virágillatoktól terhes tavasz szépívű csarnokába. Oly hosszú idő után ezen a napon találkozott először Eszterrel, és ez a találkozás sem csalódást, sem megrendülést nem okozott benne. A lány egy lapon jelezte érkezését, és ő már fél ötkor ott állt a kapunál, izgatottan vizsgálgatván a belépőket. Pontosan öt órakor érkezett, mint egy jelenés. Messziről észrevette Mártont, mosolygott, könnyein át. Szinte rohant feléje, de megtorpant a drótkerítés előtt, csalódottan, hogy nem mehet tovább.

— Szervusz, Márton! — mondta, oly halkán, hogy alig lehetett hallani. — Csak-hogy itthon vagy végre.

— Isten hozott, édes — mondta Márton. Gyönyörködve nézte.

A lány ott állt a dróttal kiszabott folyosó túlsó oldalán, négy méternyire tőle, régi ragyogásában, komolysága az érettség és befejezettség érzetét keltette alakján, mint egy műalkotáson. Meghatott, könnyeken átsugárzó mosolyával nézett rá, kezét tördelve tehetetlenségében, hogy nem ölelheti őt magához.

— Már régen vártalak — mondta Márton.

— Nem jöhöttem előbb. Amikor leveledet megkaptam, repülni szerettem volna, de nem lehetett. Év vége felé tartunk, messze is van, vasárnap helyettesítenem kellett a kántort, nem tudtam vonatra ülni.

— Jól vagy? — kérdezte a fiú.

— Most már jól — mondta Eszter.

Annai kérdezni és közölni valójuk volt, és mégis csak álltak és néztek egymást, mint akik nem tudnak betelni a percek nagyszerűségével.

— Nincs semmi bajod? — kérdezte Eszter. — Szegénykém, sokat szenvedhettél, rettenetesen aggódtam érted, több mint két hónapig semmit sem tudtam rólad. Valaki azt is mondta, hogy elestél, nem akartam elhinni, visszarimánkodtalak a sorstól. Egy kicsit sovány vagy, meg foglak hizlalni, csak gyere ki innen.

— Nem fogsz meghizlalni — mosolyodott el Márton. — Rögtön megesküszünk.

Eszter elpirult.

— Ó, Márton — mondta. — Meg foglak hizlalni.

— Nem fogom hagyni magamat meghizlalni — mondta Márton.

Hirtelen elkomorult és körülnézett a katonák s látogatóik során.

— Mit akartál kérdezni? — faggatta Eszter.

— Semmit.

— Most nem mondasz igazat. Láttam rajtad, hogy valamit akarsz mondani.

— Semmit, semmit — ismételte makacsul Márton. Egy kis nyugtalanság lopakodott szívébe, míg elnézte Eszter sugárzó szépségét. Elgondolta, kik látták, kikkel beszélt az egy esztendő alatt, míg ő nem láthatta. De nem kérdezett semmit, már a nagy nyílvanosság miatt sem, sokkal szemérmesebb volt annál. De azt is tudta, hogy bármi történt, Esztert nem szakíthatja el tőle, a háború sok mindenre megtanította. Életük további, megoldatlan részletei nem is aggasztották, akad számukra egy sarok ebben a viharvert világban, ahol meghúzhatják magukat, most már nem lesz nehéz helyet találniuk, a küzdőtér megnagyobbodott, a sorok megritkultak egy kissé.

— Szép vagy! — mondta Márton, két tenyerével ernyőt csinálva szájához mindkét oldalról. — Te leszel a legszebb asszony — tagolta, szinte csak ajka mozgásával.

— Kedves, hogy ilyeneket mondasz nekem — mondta elpirulva Eszter.

Aztán átküldte az őrel a kis csomagot, amit Mártonnak hozott. Csabai kolbász és rétes volt a csomagban, Márton nagyon szerette mindegyiket.

— Itt maradsz, ugye? — kérdezte Márton. — Jakuséknál vagy?

— Igen — felelte Eszter —, ahogy írtad.

— Jó. Holnap is bejössz. Holnapután együtt megyünk ki, azon a kapun.

Eszter megfordult és elnézett a kapu felé. A laktanyaügyeletes tiszt ott állt a szakállszárítón, ahol a sorompóőr vágta a díszlépést a deszkán.

— Vége a látogatásnak! — kiáltotta.

De még tíz percig eltartott, amíg búcsúzkodtak. Eszter a kapuból is percekig integetett.

— Isteni nő! — mondta elragadtatva Doma Pista.

— Tovább ne részletezd — mondta Márton és még egyszer intett az eltűnő Eszter után.

Csak akkor fordult orvul felbukkanó barátja felé.

Doma Pistát ezekben a napokban annyian megkeresték, hogy szinte irigyelni kellett tőle mindazt a rajongást, amivel körülvették. Eljött ismét a báróné, Madár Éva, nyoma sem volt benne semmi gyásznak, láthatóan örült a zászlósnak. Erdélyből ideutazott a kis óvónő, akinek megígérte, hogy leszerelése után — úgyis vissza kell utaznia állomás helyére — fel fogja keresni. Aztán egy diákkori szerelme kereste, a városból, neki is ígért valamit. Ám az is meglehet, hogy mindezekből az ígéretek közül és reményekből semmi sem lesz, mert a fiút leginkább az a kis veszprémi diáklány ejtette lázba, akivel egy esztendeje levelez. Személyesen most látták egymást először. A kislány egy folyóiratot lobogtatva érkezett, amelyben Doma Pistának három verse volt olvasható, még ő sem látta. A zászlósnak az hatotta meg leginkább, hogy se szó, se beszéd, semmi keresgélés,

érdeklődés, bemutatkozás, csak jött egyenesen felé, mint akit régóta ismer, és legelső dolga a verseket lobogtatni. Nyúlánk, barnaszemű, szöghajú lány, hosszúkás arccal. Amikor nevet, csaknem láthatatlanná szűkül a szeme, de amikor komolyan néz, kerekre tágul, mint egy ártatlan gyermeké. A jelekből ítélve, nyert ügye van. Bár ezt Doma Pistánál nem lehet biztosra venni, valószínű, hogy mindegyik nő ebben a hitben válik el tőle.

Csupornak még vigasztaló látogatásokban sincs része. Neki is voltak emlékei a városról, a laktanyáról, de korántsem olyan mély és tartós emlékek, mint barátainak. Hiszen ő csak póttartalékos volt, s az a három hónap igazán nem volt alkalmas tartós és meghitt kapcsolatok kialakítására, nem is igen érezte szükségét ilyesminek. Most aztán Olga úgy betöltötte egész belső világát, hogy legszebb emlékei is elhomályosultak mellette.

— Mit gondolsz — faggatta hol Márton, hol Doma Pistát —, van-e remény arra, hogy találkozunk?

Márton azt felelte, elég diplomatikusan, hogy semmi sem lehetetlen, különösen, ha tekintetbe vesszük a háború kimenetelét, ami most már egyikük előtt sem volt kétséges.

Doma ilyenkor feszengve mérlegelte a helyzetet, s maga is hajlott arra, hogy a hunyt pillái mögött fel-feltűnő holthalavány leányarcban Olgát lássa. „Jobb, ha nem tud semmit — nézett sajnálkozva Csuporra. — Nem szólok neki. Hiszen meglehet, hogy mégsem ő volt. Nem, egyáltalán nem bizonyos, hogy ő volt.

Később jobbnak látta, ha véget próbál vetni a hadapród emésztődéseinek.

Az utolsó napok egyikén félrehívta, s a laktanyaudvar vadgesztenyefákkal árnyékolt sarkában közölte vele, hogy Olga meghalt, ő legalábbis holtan látta, nem hiszi, hogy tévedett.

Csupor arcán döbbenet rándult végig, aztán a fájdalom futtatta tele könnyel a szemét. Fejét rázta.

— Nem akartam szólni eddig — mondta a zászlós —, de annyira szántalak, hogy most mégis jobbnak láttam, ha megtudod.

— Nem tévedsz? — kérdezte hosszú hallgatás után Csupor.

— Nem, nem tévedek — felelte Doma.

A vesztegzár elmúlik, az utolsó délutánon kezükbe adják a leszerelő levelet, reggel kiléphetnek a nyitott kapun. Mérhetetlen boldogság ez, de némi szorongás kíséri máris, kissé gyámoltalanoknak érzik magukat majd odakint, annyi idő után. Ezenkívül, amíg itt vannak, csak jobb következhet rájuk, tudják, hogy leszerelnek, egyidőre végeztek a háborúval. Odakint? Várhatják az új behívót, ha most nem, félév múlva, egy év múlva, ki tudja, meddig tart még.

Reggel, a nyitott kapun, egymás után távoznak a katonák. Meghatott búcsút vesznek egymástól, nyers és évődő szavakba rejtik szomorúságukat; akik ennyi időt töltöttek együtt, kivált bajban és életveszedelemben, nehéz szívvel válnak meg egymástól, s nagy nap lesz életükben, valahányszor találkoznak. Fejkendős asszonyok és világosszínű ruhákba öltözött lányok jönnek elébük, megölelik, megcsókolják egymást és elindulnak ismert vagy újból kezdődő útjukon.

Márton végre karjaiban tarthatja Esztert, ezt a kedves, jóillatú, álmokkal körülfont, karcú virágot. Kissé eltartja magától, hogy jobban szemügyre vehesse, mint a messzire látók a könyvet. Aztán mindketten felkacagnak és elindulnak a város felé.

Doma Pistáért is eljött a kis diáklány. Ha más kalandokat tervezett magának szabadulása után, aligha lesz már valami is belőlük.

Tömböly hadnagyot egy testben-lélekben erős, egészséges, meghatott mosolyú asszony várta, az a fajta, aki bátorságra indít és oltalmat nyújt a legnehezebb pillanatokban is.

Csak Csupor Ádám vigasztalan. Lehet, hogy akadnak, akik megérdemeltnek és igazságosnak érzik sorsát, mi nem tartozunk ezek közé, mert hiszünk az emberben és láttuk a hadapród megtett útját. Most tétován lép ki a laktanya kapuján, megáll, leteszi bőröndjét, körülnéz és újból elindul, de nem a város közepe felé. A patak hídján megáll, egy darabig nézi a vizet és egy dal szövik föl lelke mélyéről, kedves, éles szopránhangon, balalajkapengetéssel kísért szomorú dal.

Csendes Don meredek partján, a magoson,

A puha fővényen, a porló homokon,

Sétált erre-arra egy ékes hajadon.

Szemét elfutja a könny, torkában érzi a szorító fájdalmat.

Nézi a tovafutó tiszta vizet és az elillant időre gondol, amit nem hozhat vissza többé semmi, csak a fájdalommal megterhelt emlékezet idézheti fel halvány képeit.

Kigombolja felső zubbonyzsebét, és előszedi a piros selyemszalagon függő érméket. Először a Kisezüstöt tartja maga elé, két ujjá közt lógatva. Szétnyitja ujjait, az érem loccsanva merül el a patak vizében. Aztán a Nagyezüstöt, majd a Tűzkeresztet veszi sorra, s amikor megszabadul mindegyiktől, legyint egyet, felkapja bőröndjét és elindul a vasútállomás felé.